

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Експертна дискусія

«Роль громадянського суспільства у відновленні країни: чи можлива співпраця з урядом?»

03 серпня 2022 року Центр соціально-економічних досліджень CASE Україна провів дискусію на тему **«Роль громадянського суспільства у відновленні країни: чи можлива співпраця з урядом?»**. У ній взяли участь голова аналітично-адвокаційної організації «Центр спільних дій» Олег Рибачук, голова партії «Слуга народу» Олена Шуляк, модерував захід виконавчий директор CASE Україна Дмитро Боярчук.

Публікуємо ключові тези дискусії, а також стислий переказ доповідей спікерів.

Основні тези

- Громадянське суспільство сприймають як контролера, який може чинити тиск на владу. Уряд чекає на співпрацю і підтримку громадянського суспільства.
- Вагомий аспект – відповідальність. Для влади вона прописана законом, громадянське суспільство ж повинно брати на себе відповідальність, її прорахувати та забезпечувати.
- Інклюзивність, тобто залученість до процесу відновлення, означає надання громадськими організаціями повноцінної допомоги владі. Процес співпраці передбачає не тільки перемовини, а й обговорення виконання рішень та як працює зворотна реакція.
- Парламент ухвалив два важливі рішення: перше – Стамбульська конвенція, друге – Антикорупційна стратегія. Вже є чітке розуміння, що потрібно робити та в які терміни. При кожному комітеті створена відповідна група відповідатиме за перевірку на відповідність євроінтеграційному законодавству.
- У процесі відбудови вкрай серйозні два ризики: антикорупційний і ризик неефективності. Завдання уряду – запропонувати прозорі та зрозумілі механізми взаємодії влади, громадськості, бізнесу, донорів, урядів іноземних країн.
- До ініціативи RISE вже приєдналися більш як 30 громадських організацій, Міністерство економіки та інфраструктури. Планують долучитися комітети Верховної Ради, коаліція громадських організацій.
- В Україні не вистачає тендерних конкурсів, які б дали змогу громадським організаціям, аналітичним центрам брати активну участь у конкретних замовленнях, отримувати за це винагороду і продукувати якісну та потрібну роботу.

Переказ дискусії (відео повної дискусії [за посиланням](#))

- Яке сприйняття керівництвом країни громадянського суспільства як учасника поточного процесу відбудови країни?

Олена Шуляк

Якщо ми говоримо про громадянське суспільство в широкому сенсі, воно зараз працює на багатьох фронтах і допомагає країні на військовому фронті, міжнародному і на фронті, пов'язаному з економічним зростанням. Розуміємо та усвідомлюємо, що в процесі відбудови

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

нашої країни громадянське суспільство повинно відігравати потужну роль і брати на себе багато можливостей, щоб змінити певні речі.

Щодо процесу відновлення, хочу виокремити три різні етапи, які можуть відбуватися паралельно. **Перший етап** – стосується швидкого оперативного відновлення, прямо зараз він відбувається в деокупованих областях. Усі знають, що уряд уже виділив з резервного фонду більш як 1.5 млрд грн для швидкого реагування, пов'язаного з транспортним сполученням, інженерної інфраструктури, тепло- та водопостачання. Зараз здійснюють поточний ремонт житлових будинків, адміністративних будівель для того, щоб відремонтувати пошкодження та підготуватися до опалювального сезону.

Другий етап – масштабна відбудова та будівництво. Російська Федерація на сьогодні зруйнувала більш як 16 млн м² житла, більш як 40 тис. об'єктів у всій Україні. Точиться дискусія з міжнародними партнерами, коли починати відбудову – після перемоги чи можливо вже зараз.

Третій етап – пов'язаний з великим пластом роботи, який стосується модернізації всієї нашої країни, продовження реформ, які тривалий час не могли бути завершені. Ці реформи спрямовано на якнайшвидше набуття Україною постійного членства в Європейському Союзі.

На всіх тих трьох етапах громадянське суспільство повинно відігравати свою роль обов'язково. На жаль, його сприймають як контролера, який може лише чинити тиск на владу. Зараз потрібно переглянути ці моменти тому, що в період війни нам треба сконцентрувати всі ресурси, тож залишати громадянське суспільство як контролера – марнотратство.

У 2015–2019 роках я працювала в Офісі ефективного регулювання – це також яскравий представник громадянського суспільства, і у нас був взаємозв'язок з Міністерством економіки. Після такої співпраці в мене залишається певне розуміння, як легко та приємно працювати з Кабінетом міністрів України. Проте я не можу сказати, що нам вдавалося так само плідно працювати з парламентом. На жаль, за 4.5 року жодної ініціативи Офісу ефективного регулювання не було проведено через парламент. Нам вдавалося реєструвати законопроекти, робити певні речі, пов'язані з адвокацією, але довести до другого читання законопроект, отримати 226 на табло не вдавалося. Тому на сьогодні я дуже добре розумію, як інколи важко представникам громадянського суспільства достукатися до уряду. У нас є розуміння, коли до нас звертаються представники з конструктивними гарними ініціативами, ми намагаємося їх адвокувати в парламенті і доводити до завершальної стадії, коли така ініціатива безпосередньо стає законом.

Ми стикаємося з величезною проблемою, коли проводимо непопулярні реформи, коли ми робимо інколи болючі речі. Яскравий приклад – проведення через парламент земельної реформи. На жаль, гучний голос громадянського суспільства стає дуже тихим, інколи майже нечутним. Акції на підтримку таких непопулярних реформ громадянське суспільство не здійснює. На протигагу нашим опонентам, які можуть демонструвати під Верховною Радою народний гнів і замовляти величезні кампанії в медіа тим часом, як ми дуже потребуємо підтримки громадянського суспільства, ми її не відчуваємо.

Нам би хотілося, щоб зараз, коли ми будемо говорити і робити дуже багато речей, пов'язаних з відновленням, можливо не популярних, була підтримка громадянського суспільства, для нас вона надзвичайно важлива.

Другий аспект, про який я хотіла б поговорити, – це відповідальність. На сьогодні ми як влада несемо відповідальність, вона прописана законом. Навіть більше, ми як народні депутати несемо певні репутаційні ризики. Недавно автор теорії «Чорний лебідь» Насім Таллеб в одній зі своїх книжок сказав: «для того, щоб щось стверджувати, робити певні прогнози, треба на кін ставити свою шкуру». Тобто конкретно усвідомлювати відповідальність.

Коли я кажу, наприклад, про свою репутацію в парламенті як народного депутата, коли роблю якісь реформи, я готова ставити на кін всю свою шкуру, всю свою репутацію, усвідомлюючи, для чого це роблю. Тому дуже хотілося б, щоб представники громадянського суспільства також мали таку саму відповідальність. Коли ми говоримо про відновлення, то ця відповідальність повинна бути загальмування певних процесів, їх заблокування тому, що в процесі відновлення час має дуже критичне і важливе значення.

Можливо це стане темою для нашої наступної дискусії, яку відповідальність готове брати на себе громадянське суспільство, як її прорахувати, враховувати, забезпечувати. Тому якщо говорити про те, чи є у нас усвідомлення співпраці з громадянським суспільством, – так, є, і влада готова до такої співпраці, але є також розуміння і бажання, що це спільна відповідальність і ми поділятимуть її і за позитивні речі, і за негативні.

- Який повинен бути формат залучення громадянського суспільства для більшого конструктиву, а не емоцій чи шуму?

Олег Рибачук

Якщо говорити про те, яким чином налагоджувати співпрацю, яким чином громадянське суспільство може бути максимально впливовим, то треба повернутися до модного слова, яке активно ввійшло в український словник, – інклюзивність. Про інклюзивність дуже багато говорили в Лугано, нормальною українською мовою – це залученість. Я не пам'ятаю жодної влади, яка говорила б, що не хоче чути і бачити ніякого громадянського суспільства, не хоче ні з ким радитись і сама все вирішує. Так ніхто не говорить, всі завжди готові до співпраці.

За режиму Януковича такої кількості громадських рад за будь-якого чиновника при владі я не пам'ятаю за всі роки незалежності. Громадські ради створювали масовими кампаніями і вони були при кожному міністерстві. Проте це було не в тому сенсі, про який зараз хочеться говорити. У моєму розумінні залученість – це насправді не тільки коли збирається влада і представники громадянського суспільства разом виступають, це як консультації. Важливо, що ці консультації відбуваються не тільки на момент, коли обговорюють якісь рішення. Процес співпраці передбачає не тільки перемовини, а і як виконують рішення, як працює зворотна реакція. Цього всього фактично досі немає.

Чи можуть громадські організації надавати повноцінну допомогу владі – це те саме питання тому, що є різні громадські організації. Є громадські організації, які дуже часто діють як політики, хайпують на популярних темах, глибоко не занурюючись і намагаючись зібрати якомога більше лайків у соціальних мережах. Є інші організації, які вміють і працюють з представниками уряду, які не так зацікавлені в тому, щоб про процес знав увесь світ, їм важливо впливати на рішення. Загалом проблема існує саме в тому, що зараз ні влада, ні громадянське суспільство цієї форми повного залучення не знайшли. Воно може бути на якихось етапах, з окремими інституціями, урядовцями, між окремими громадськими організаціями.

Щоб ми відбудували Україну таку, яку ми **не** хочемо бачити, неможливо зараз просто об'єднати всі зусилля. Уявити, що в оновлених інституціях заправлятимуть старі чиновники, в красивій сучасній будівлі суду засідатимуть старі судді або працюватиме та формула влади для прийняття рішення, яка є зараз, дуже складно. Тому для нас суттєво зараз не відбудовувати Україну просто новими будівлями, наповнюючи її старим протухлим посткомуністичним способом, а важливо, щоб у нас з'явився незалежний і дієвий уряд. Уряд, де начальники відділів, департаментів, заступники міністрів мають повноваження, як у Європейському Союзі, мають реально широкий спектр відповідальності і можуть приймати рішення.

Наша армія успішна тому, що там є делегування повноважень, командири на різних рівнях мають змогу приймати рішення. Тому ми сильніші зараз за російську армію, яка є вертикальна. Нам треба забути про те, що наші чиновники напружуються і чекають дзвінків з одного місця, і це за всіх часів нашої незалежності. Уряд, який формально за все відповідає, просто є виконавцем. За такої формули реалізувати оцю співпрацю, про яку ми говоримо, дуже складно.

- Ми хочемо, щоб у нас усе вийшло, громадянське суспільство шукає можливості долучатися й робити щось хороше. Що робити, з чого почати, які ваші рекомендації?

Олег Рибачук

Зараз в Україні з'явився шанс, якого у нас не було 30 років, ми отримали політично статус кандидата в члени Європейського Союзу. Я про це тільки міг мріяти, коли створював посаду віце-прем'єра. У нас є надзвичайно важливе завдання, є сім зобов'язань, які ми на себе взяли. П'ять із них стосуються судової та антикорупційної реформ. Незалежна влада, опозиція, громадянське суспільство – ми маємо зробити так, щоб Україна обов'язково виконала ці речі, щоб ми могли з 1 січня наступного року почати повноцінні переговори про набуття статусу в Європейському Союзі.

Щоразу, коли ми про щось говоримо, – шукаємо модель, розробляємо дорожню карту, план дорожньої карти. Зараз у нас є кілька місяців і надзвичайно важливе завдання – зробити так, щоб не дати жодних аргументів **критикам головам** Європейського Союзу, які голосували без великого задоволення і говорили, що Україна не впорається. Зараз для нас це питання виживання. Якщо Україна хоче бути успішною, якщо ми хочемо відбудувати сучасну модернізовану країну, потрібно обов'язково бути в сім'ї Європейського Союзу. Це питання безпеки, питання НАТО.

Я належу до людей, які в громадському секторі працюють над наближенням України до європейських стандартів, а це всі напрями нашої діяльності – від правозахисних до економічних правил і захисту інтересів інвесторів, до того, як функціонує урядова машина. Тому я закликаю приділяти максимум уваги виконанню зобов'язань. Через кілька тижнів виповниться два місяці, як Україна отримала статус, зобов'язалася на весь світ їх виконати. Деякі речі є, але до Нового року мало часу, щоб потім не виявилось щось невиконане, щоб ми не спихали на війну і шукали якісь пояснення.

- Як би ви вибудовували конструктивну роботу з громадянським суспільством?

Олена Шуляк

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

Мені дуже сподобалося питання «життя». Це правда, що не всі наші міжнародні партнери вірили в те, що нам можна давати кандидатство, і були певні занепокоєння. Напередодні кандидатства парламент ухвалив два важливі рішення: **перше** – Стамбульська конвенція, про яку говорили останні 11 років, але ніхто не наважувався її ухвалити тому, що є певні речі, які не підтримував парламент; **друге** – Антикорупційна стратегія, яка також попри те, що НАЗК плідно працює з народними депутатами, але парламент не знаходив можливостей, голосів для її ухвалення.

Коли ми зібралися в парламенті напередодні надання кандидатства до Європейського Союзу, то якраз це розуміння й усвідомлення, що це питання «життя», призвели до того, що такі важливі документи було ухвалено. Нині вже є чітке розуміння, що потрібно робити, скільки євроінтеграційних законопроектів і в які терміни потрібно ухвалити.

Зараз при кожному комітеті створюють групу, яка перевірятиме на відповідність євроінтеграційному законодавству. Я думаю, що із цим завданням ми впораємося дуже добре.

Коли говоримо про відбудову, ми справді боїмося **двох ризиків**: антикорупційного і ризику неефективності. На сьогодні ми вважаємо це надзвичайним викликом і намагаємося працювати над тим, щоб саме ці ризики було знівельовано. Наші вороги вже зараз створюватимуть імідж України як корупційної держави, не можна давати кошти тому, що їх розкрадуть, неефективно використовують. Це все буде робитися для максимального ослаблення довіри між Україною і нашими міжнародними партнерами, оскільки відбудова буде відбуватися здебільшого за їхні кошти. Розхитувати довіру, робити все можливе, щоб нам не надавали фінансування, – це якраз буде робота наших ворогів.

Тому наше завдання в національних інтересах уже на самому початку відбудови запропонувати такі прозорі та зрозумілі механізми взаємодії влади, громадськості, бізнесу, донорів, урядів іноземних країн, щоб про запровадження механізмів ні в кого не виникало запитань щодо корупції та неефективності.

Мені особисто дуже сподобалася і я вірю в ініціативу Rise. Її було представлено в Лугано, зараз до неї приєдналися більш як 30 громадських організацій, Міністерство економіки, інфраструктури. Сподіваюся, приєднаються також комітети Верховної Ради, коаліція громадських організацій і вона буде тільки зростати. Ці громадські організації співпрацюватимуть з владою, проте ключовим буде уряд, бо він несе відповідальність за операційні результати відновлення.

Ця коаліція вже поставила собі певні завдання. Ідеться про створення прозорої підзвітності, питання цифровізації, щоб зрозуміти, яким чином буде відбуватися процес керування відбудовою, а також публікацією відкритих даних на всіх етапах відбудови. Коаліція планує займатися і різними комунікаційними процесами тому, що в наших реаліях правдива, чесна і зрозуміла комунікація відіграє величезну роль у всіх процесах відновлення. Як представник влади я вітаю створення такої коаліції і максимальне долучення для отримання спільного результату, який має на меті не просто відбудову, а й перемогу нашої країни. Ми продемонстрували, що можемо об'єднуватися в критичних для нас ситуаціях і основне зараз – не розгубити це вміння.

Скажу кілька слів, як я бачу **залученість громадянського суспільства**. На сьогодні уряд, органи центральної влади потребують фахової експертизи. Наприклад, Міністерство розвитку

громад і територій працює над питаннями, яку систему цивільного захисту будувати в Україні, досвід якої країни брати до уваги, що робити з енергоефективністю, оскільки держава-терорист, держава-вбивця буде не просто обстрілювати наші міста, а й робитиме речі, пов'язані з енергетичним шантажем.

Таких питань дуже багато, і саме представники фахової галузевої спільноти роблять для нас таку постійну роботу. Ми можемо бути з ними 24/7, аналізувати найкращий міжнародний досвід, брати найкращу експертизу для того, щоб приймати саме ті рішення, які для України будуть максимально оптимальними і сприятливими.

Про взаємодію з ініціативними, пов'язаними з викоріненням корупції, я вже сказала, могу ще раз зацентрувати увагу. Все, що пов'язано з антикорупцією, повинно імплементуватися максимально швидко за зрозумілими правилами.

До процесу відновлення хоче бути залучена величезна кількість українців – ті, хто залишився тут, в країні, і ті, хто зараз працює за кордоном. Як просити громадянське суспільство допомогти нам зробити так, щоб усі українці, які хочуть долучитися до процесу відновлення, були максимально задіяні. Можна по-різному активно закликати людей, можна їх об'єднувати, згуртовувати, максимально залучати до кожного процесу, і над цим завданням разом з представниками громадянського суспільства ми готові працювати. Керувати процесом відновлення з центру, керувати всіма антикорупційними ініціативами, виміряти, наприклад, усі бюджети, створювати різні прозорі правила з центру буде практично неможливо. Потрібна мережа представництв на регіональному рівні, де звичайні люди і фахове середовище, представники місцевого самоврядування могли б максимально бути долученими і впливати на всі процеси, пов'язані з відбудовою.

- Точка входу для представників громадянського суспільства, які хочуть щось запропонувати, – платформа Rise?

Я не знаю, можливо, є ще якісь платформи, які можна використовувати для спільної роботи. На сьогодні мені дуже подобається, що там 30 організацій змогли об'єднатися і надавати вже зараз певні поради для того, яким чином нам вибудовувати зрозумілі правила для співпраці з усіма донорами, урядами іноземних країн, місцевим самоврядуванням, виконавчою владою, парламентом зокрема.

- Мене як керівника громадської організації цікавить питання, яким чином, на ваш погляд, поява багатьох ініціатив громадськості може набути конструктиву, щоб нас почули?

Олег Рибачук

За історію незалежної України ми мали багато коаліцій, різних платформ, але іноді відчувається мрія, щоб громадянське суспільство було об'єднане, щоб у нього були свої вищі керівні органи, своє політичне бюро. Тоді, умовно кажучи, влада з керівництвом громадянського суспільства могла б вибудовувати стосунки. Так насправді ніколи не буде, міняються уряди, люди, різні громадські організації. Ми мало що можемо додати до тих форм співпраці, які вже за 30 років в Україні з'явилися.

Нинішня влада дуже уважно стежить за соціальними мережами, настроями, інформаційними хвилями. Тому якщо ти хочеш привернути увагу влади, то маєш оцю хвилю запускати. Якщо

виникає резонансна реакція на певні речі, тоді влада починає якось реагувати. З цифровим прогресом це буде тільки збільшуватися і громадським організаціям важливо теж навчитися мати своїх послідовників, бо коли я бачу пост у Фейсбуці, що ми маємо зробити, щоб люди вийшли на вулицю, ви маєте переконати, що їм варто це робити. Основні способи співпраці ми вже знайшли, щось нове придумати дуже складно.

Важливо, щоб була правильна конструкція у влади, бо якщо ми проводимо консультації в одному місці, а рішення приймають в іншому, то сенс цих консультацій не надто великий.

- Зараз громадянське суспільство щоденно дуже уважно стежить за прийняттям рішень і відповідальністю за державними стандартами багатьох країн. Назвіть, будь-ласка, стандарти, які можна було б взяти за приклад і державі, і громадянському суспільству?

Один стандарт, який у нас з'явився завдяки одній конгресвумен в українській мові, оверсайт – це громадський контроль, коли ти можеш бути впевнений у тому, що влада буде звітувати, показувати і реагувати на будь-які твої запитання. Довіра будується саме на цьому. Якщо є широкий громадський контроль, якщо на громадські запити, на запити журналістів чи на звернення громадських організацій вони отримують вичерпну відповідь, тоді буде довіра, будуть вплив і співпраця.

Якщо просто робити вигляд, що співпрацюємо, а далі за фразами про війну, чутливість інформації чи секретність просто не давати громадянам відповіді на запитання, які їх турбують, тоді ми довіру не розбудуємо і такої ефективної співпраці не буде.

- Треба долучати представників громадянського суспільства, наприклад, блогерів або їхніх прямих представників до реалізації ініціатив, але треба для кожного такого долучення мати відповідальну особу, без особистої відповідальності це не спрацює.

Громадські організації несуть відповідальність своєю репутацією. Коли ми в усьому світі, в усій Європі проводили сотні зустрічей, вимагаючи, переконуючи ЄС, що ми маємо отримати кандидатство, то зараз це залежить не від нас. Зараз влада має виконати певне рішення, тому ми вже свою репутацію заклали, ми вже переконали світ, що ми заслуговуємо, що ми зможемо, що ми змінилися. Тому відповідальність дуже велика, якщо ми її втрачаємо, то ми практично втрачаємо спроможність бути ефективною громадською організацією і з нами ніхто не буде співпрацювати.

Олена Шуляк

Нам як владі дуже важливо, щоб була фаховість на всіх етапах, де громадянське суспільство приєднується, бо ми не завжди отримуємо експертність, професійність. Наприклад, на всі дискусії, пов'язані з пенсійною реформою, я ходжу з роздруківкою саме CASE Ukraine, де викладено всі розрахунки. Коли ти оперуєш таким дослідженням, цифрами, прикладами, дуже просто працювати з опонентами. Проте не всі організації можуть надавати такі фахові речі, особливо коли говоримо про антикорупційні ініціативи. У таких дослідженнях немає всього професійного складника, а є лише підґрунтя, коли переходять на особистості або емоційне забарвлення, то практично неможливо працювати.

Як виокремити ці фахові організації, які приносять важливе в співпрацю, від тих, хто займається більше політичними замовленнями?

Олег Рибачук

В Україні бракує того, що українська влада не оголошує конкурси, тендери, виставляючи те чи інше замовлення. Є в українській владі проблема, вона мала б виходити з тендером на конкретне замовлення і пропонувати за це винагороду. Тобто це має бути прямий зв'язок, це те, що роблять аналітичні центри в усьому світі, коли влада виплачує або платить за якісну аналітичну продукцію.

У нас усе дуже спотворено: якщо є якісь кошти – існують не зовсім зрозумілі громадські організації, наближені до тих чи інших урядовців. Якби ми могли створити такий умовно ринок конкурсу через тендер, тоді можна було б їх дуже швидко відсіяти, побачити, хто з громадських організацій може якісно зробити роботу.

- Які конкретно форми відповідальності громадянського суспільства бачите особисто ви – моральну, юридичну, адміністративну, репутаційну?

Олена Шуляк

Усе перелічене. Ми як представники парламентського корпусу здаємо, наприклад, декларації до НАЗК, а представники антикорупційних громадських організацій не здають. Дискусія в суспільстві вже була, потрібно це робити чи ні, але це також свідчить про симетричну відповідальність і ставлення до процесу.

Для мене важлива саме репутаційна відповідальність. Можливо представникам громадянського суспільства також потрібно подумати, яким чином зробити так, щоб після певних провалів репутації такі люди не могли називати себе представниками саме громадянського суспільства, які намагаються впливати на рішення влади.

- Чи готова влада у відповідь на звинувачення давати аргументи, бо найпростіше сховатися від відповіді за фразою «нас травлять»?

Олена Шуляк

Відповідь однозначна – звичайно готова. Наприклад, я фахівець у сфері містобудування і хотіла б відповідати на аргументи фахівців з містобудування, на технічні складні питання, а не людей, які не мають ні досвіду, ні знань, ні освіти, а лише емоційне забарвлення.

- Питання репутації для громадянського суспільства дуже болюче. Ми всі знаємо організації, які мають певну упаковку, але працюють в іншому руслі. Що ви думаєте з цього приводу?

Олег Рибачук

В інформаційному суспільстві репутація – це те, що говорять про тебе. Тому формально дуже не складно знайти ті громадські організації, які відповідають найвищим стандартам роботи з погляду Заходу. Це ті організації, які мають першокласні аудити, з якими співпрацюють уряди демократичного світу.

Українські організації можуть існувати коштом української влади (влада не робить таких замовлень) або грантовим коштом. Якщо фінансує якийсь український бізнесмен чи олігарх, то в мене є невеличкий досвід, я пробував таку співпрацю, олігархи вимагають зовсім іншого. Тому громадські організації існують на міжнародні кошти, але і російська пропаганда, і

ЕКОНОМІЧНА ПРАВДА

українська просто намагаються вбити клин довіри, говорячи українському суспільству, що це люди, які на західні кошти будуть робити те, що Заходу потрібно. Зараз це складніше, бо ми прагнемо до Заходу, який фактично з нами стоїть у боротьбі за незалежність України.

Якщо неможливо дискутувати по суті того, що пропонує організація, коли вона може публічно ставити незручні запитання, тоді найкращий спосіб дискредитувати самоорганізацію через чорні піарівські компанії, які були, є і, на жаль, напевне і далі будуть. Тут особливого рецепту не придумаєш. Один із рецептів – нехай українська влада дасть змогу українським аналітичним центрам виходити на тендер і вигравати можливість надавати консультації, отримувати за це кошти і звітувати.

Декларації потрібні державним чиновникам, які використовують кошти платників податків. Якщо громадська організація не використовує державних коштів, то про що говорити. Громадську організацію контролює той, хто ці кошти дає.

Олена Шуляк

Коли представники громадянського суспільства, які не мають гарної репутації, фаховості і експертності, але називаються представниками громадянського суспільства, використовуючи різні брудні методи, починають певним чином тиснути на владу для ухвалення того чи іншого рішення, добросовісне громадянське суспільство стоїть осторонь.

Влада готова захищати тих, хто працює чесно, фахово та конструктивно. Хотіла б звернутися зі зворотною пропозицією до представників громадянського суспільства, щоб ви нас також захищали від тих, хто приносить похоронні труни під міністерства чи замовляє шалені брудні піар-публікації. Тоді рівень довіри точно був би набагато вищим, якби була спільна підтримка і можна було б вибудувати дуже добрі відносини, які мали б велике продовження.